

УДК 328.12

В. П. МИРОНЕНКО

КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД ДО ТИПОЛОГІЗАЦІЇ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ КОАЛІЦІЙ

Здійснено типологізацію парламентських коаліцій на основі комплексного підходу шляхом виділення основних та другорядних критеріїв. До перших належать кількість учасників, кількість політичних партій, ідеологія та ідеологічна близькість учасників та поділ повноважень між учасниками. Другорядні чинники представлені датою створення, ступенем формалізації, метою створення й терміном існування.

Ключові слова: парламентська коаліція, уряд, партійна система, виборча система, ідеологія.

Миرونенко В.П. Комплексный подход к типологизации парламентских коалиций

Осуществлена типологизация парламентских коалиций на основе комплексного подхода путем выделения основных и второстепенных критериев. К первым относятся: количество участников; количество политических партий; идеология и идеологическая близость участников и распределение полномочий между участниками. Второстепенные факторы представлены датой создания, степенью формализации, целью создания и сроком существования.

Ключевые слова: парламентская коалиция, правительство, партийная система, избирательная система, идеология.

Mironenko Vitaliu. The complex approach to the classification of parliament coalitions

The article presents the attempt to classify the parliament coalitions according to the complex approach through distinction of major and minor criteria. The first includes the quantity of participants, the quantity of political parties, ideology and ideological closeness of participants and power sharing between partners. The last are presented by date of creation, formalization, aim of creation and duration.

Key words: parliament coalition, government, party system, election system, ideology.

В силу особливостей функціонування демократичних інститутів парламентська коаліція є звичним явищем для більшості демократичних країн. Основні критичні зауваження щодо діяльності парламентських коаліцій зводяться до їх нестабільності (в результаті чого у деяких країнах було більше урядів, ніж виборів), розмивання відповідальності між її учасниками та нерепрезентативності вподобань виборців. Однак присутність однієї і тієї ж партії чи партій в кількох коаліціях

часто створює передумови для послідовності у здійсненні державної політики, а поміркованість та консоціативна природа більшості парламентських коаліцій, зумовлена необхідністю узгоджувати інтереси кількох учасників, не заохочує швидкі зміни політики, що має місце у випадку зміни однопартійного уряду. Оскільки коаліції часто змушені займати помірковану позицію, щоб залишатися при владі, а часте включення центристської партії як партнера означає, що вони схильні представляти ідеологічну середину політики, а не слідувати виключно своїй виборчій програмі. Але це дає підстави проводити помірковану державну політику, яка відповідає інтересам більшості виборців, а не лише тих, хто проголосували за партії, які утворили парламентську коаліцію.

Для кращого розуміння значення і ролі парламентських коаліцій у політичному житті країни видається доцільним здійснити їх типологізацію на основі комплексного підходу. Очевидно, що на формування коаліції впливає низка чинників, зокрема виборча і партійна система, форма державного устрою тощо. Так, мажоритарна виборча система Великобританії рідко призводить до ситуації, коли формується парламент, в якому жодна партія не отримує більшості місць. Коли це все-таки трапляється, як це було за часів правління уряду лейбористів у 1974-1979 роках, коаліція була створена фактично, але не формально. Залежність парламентської і урядової коаліцій від партійної системи відображена у таблиці.

Однак така типологізація є швидше описовою і не сприяє глибокому розумінню природи парламентських коаліцій. На нашу думку її краще здійснювати комплексно, згідно з основними та другорядними критеріями. До перших належать 1) кількість учасників, 2) кількість політичних партій, 3) ідеологія та ідеологічна близькість учасників та 4) поділ повноважень між учасниками. Другорядні чинники представлені а) датою створення, б) ступенем формалізації, в) метою створення, г) терміном існування.

1. За кількістю учасників розрізняють мінімально виграшну коаліцію, коаліцію мінімального розміру та надлишкову коаліцію. Найбільш поширеною є мінімально виграшна коаліція. Концепція мінімально виграшної коаліції була описана У. Рікером¹, який виходив з того, що, приймаючи рішення про участь в уряді, політики виходять виключно з бажання отримати владу чи престиж завдяки міністерським посадам, тому вони не схильні ділитися можливими вигодами з іншими учасниками політичного процесу. Відповідно коаліції повинні бути достатньо великими, щоб забезпечити більшість у законодавчому органі, але не більшими, і не меншими. Якщо у парламенті потрібно 70 депутатів для формування урядової коаліції і є чотири партії (А–Г), розташованих

Таблиця. Взаємозв'язок між партійною системою, парламентом та урядом

Партійна система	Законодавчий орган	Уряд
Домінування однієї партії	Однопартійна більшість	Уряд домінуючої партії (Японія, Швеція, Південна Африка)
Двопартійна система	Однопартійна більшість чи майже більшість	Однопартійний уряд, що по чергово формується однією з двох основних партій (Греція, Норвегія, Іспанія (1982-1995), Великобританія)
Багатопартійна система	Багатопартійний парламент	Коаліційний уряд

зліва на право в ідеологічному спектрі. При цьому А має 50 місць, Б – 40, В – 20, Г – 10, більш ймовірним є формування коаліції між А і Б, ніж трьохпартійної коаліції між Б, В і Г. Майже зі стовідсотковою впевненістю можна стверджувати, що коаліція не буде сформована усіма чотирма партіями, оскільки в тому випадку вона матиме 50 зайвих місць. Тобто партія втрачає потенціальні вигоди від великої кількості партнерів, з якими вона буде змушена ділитися перевагами перебування в уряді.

Аналіз парламентських коаліцій у різних країнах світу свідчить, що значна їх кількість є меншими або більшими, ніж мінімально вирашна коаліція. Те, що уряд меншості часто складається з однієї партії, є досить поширеним явищем. Досить часто опозиційні партії відмовляються від участі в уряді, оскільки завдяки інституційним особливостям конкретної країни можуть мати значний вплив на державну політику завдяки роботі у парламентських комітетах. За таких умов у партій відсутні стимули для боротьби за міністерські портфелі для збільшення свого політичного впливу. В інших випадках уряд меншості існує досить тривалий час завдяки тому, що опозиція не здатна об'єднатися для усунення уряду меншості від влади. Уряд меншості є звичним для Данії і нетиповим для Фінляндії, Італії, Швеції.

В. Гамсон ввів поняття коаліції мінімального розміру, що об'єднує лише найменшу необхідну кількість учасників, яка дає мінімальну перевагу при формуванні парламентської більшості. На відміну від мінімально вирашної коаліції вона вимагає наявності мінімально можливої кількості мандатів для створення чи контролю над більшістю в парламенті².

Надлишкові коаліції налічують набагато більшу кількість учасників, ніж це потрібно для забезпечення більшості у законодавчому орга-

ні. Вони утворюються відносно рідко і, як правило, тоді, коли парламентські партії мають схожі програмні позиції. Виходячи з цієї схожості, включення до уряду односторонців гарантує зменшення можливості для конфліктів та нестабільності, що виникають у результаті виключення людей, що можуть легко перейти на бік опозиції. Надлишкова більшість також гарантує високий ступінь лояльності її учасників, оскільки виключення одного чи кількох партнерів, що перетворюються на внутрішнє джерело конфліктів, не здатне позбавити коаліцію підтримки більшості законодавців. Такий тип коаліції є типовим для Фінляндії, Італії, Нідерландів.

2. За кількістю політичних партій, що підписали коаліційну угоду, можна виділити дво- (три-, чотири, п'яти-...) партійні та загальні (всеохопні) коаліції. Багато теоретичних досліджень процесу формування парламентських коаліцій фокусують увагу на розмірі чи кількості місць, які має партія, що претендує на роль ініціатора коаліції. Більшість теоретичних моделей виходять з того, що найбільше шансів стати ініціатором коаліції має найбільша за розміром партія³ чи та, яка має найбільше представництво у законодавчому органі⁴. Відповідно ініціатор на власний розсуд вирішує, скільки партнерів він потребує для створення коаліції: одного чи кілька.

Загальна коаліція включає усі політичні партії, представлені у парламенті. Так, Великобританія вдається до загального коаліційного уряду в часи війни чи серйозної економічної кризи.

3. За ідеологічною близькістю партнерів по коаліції можна виділити мінімально наближену і максимально закриту коаліцію, що визначається ідеологічною фрагментованістю чи поляризованістю її учасників. Один з перших дослідників парламентських коаліцій Р. Аксельрод звертав увагу на важливість ідеологічної дистанції між партіями для її подальшої продуктивної діяльності. На його думку, ефективною може бути лише та коаліція, що складається з ідеологічно близьких партій – мінімально наближена коаліція⁵. Також існує поняття максимально закритої коаліції, учасники якої мають спільні ідеологічні погляди та політичні цінності, схожі програмні цілі, попередній досвід спільної роботи в коаліційних урядах. Слід зазначити, що у такому випадку партнери по коаліції стоять перед вибором: перейти в опозицію, щоб краще виглядати в очах виборців на тлі ідеологічно близьких партій, уряд яких показав скромні результати діяльності, чи приєднатися до коаліції для об'єднання зусиль, оскільки такий уряд матиме більші шанси на успіх через відсутність ідеологічних непорозумінь між учасниками.

Крім того, багато теоретичних моделей формування коаліції свідчать, що серединна ідеологічна партія має значні шанси потрапити до

уряду та відіграє значну роль у процесі прийняття рішень. Це зумовлено тим, що партія, яка контролює ідеологічний центр коаліції, є «ефективним диктатором політики» в одновимірних теоріях коаліційних торгів⁶. А значний ступінь ідеологічної різноманітності серед учасників значно зменшує ймовірність формування дієздатного уряду⁷. Через ідеологічні розбіжності важко досягти угоди про коаліційну програму, в результаті чого, як зазначає К. Стром, «чим більша преференційна розбіжність між партіями, тим більш нестабільною буде коаліція»⁸.

Менш важливими для успішної діяльності парламентської коаліції, ніж ідеологічна наближеність партнерів, є її ідеологічні позиції, за якими прийнято виділяти ліву, лівоцентристську, центристську, правоцентристську і праву коаліції.

4. За поділом повноважень між учасниками можна виділити пропорційну (кожен партнер отримує повноваження відповідно від свого внеску в коаліцію) і диспропорційну коаліції. Диспропорційна коаліція є результатом так званого феномена золотої акції: коли найменший партнер коаліції отримує повноваження практично аналогічні найстаршому. Так, з 1969 по 1982 р. у Федеративній Республіці Німеччина правила одна з двох найбільших партій – Соціал-демократична партія, яка регулярно укладала коаліційну угоду з незначною за розмірами Вільною демократичною партією. Однак у 1982 р. вільні демократи в якості партнера обрали другу найбільшу партію країни – Християнсько-демократичний союз. Лише коли друга мала партія – Союз 90/Зелені – отримала достатню кількість голосів на виборах в 1998 р. соціал-демократи змогли повернутися до влади у коаліції з ними. Очевидно, що для створення коаліції великі партії були змушені пропонувати молодшим партнерам досить вигідні умови поділу повноважень, що не відповідали їх внеску. Така диспропорційність поділу повноважень між учасниками парламентської коаліції є одним з основних аргументів критиків пропорційної виборчої системи.

Д. Ремі назвав таких молодших партнерів партіями-обгортками і виділяв чотири їх типи: 1) додаткові (комплементарні), які перебувають на периферії ідеологічного спектру, але їх вихід не загрожує існуванню коаліції; 2) буферні, які найчастіше перебувають в ідеологічному центрі коаліції і вихід яких може призвести до дестабілізації; 3) балансуєчі, які найчастіше перебувають у центрі політичної системи і на краю коаліції, вихід яких призводить до її розпаду; 4) партії-крила, які перебувають на краях як коаліції, так і політичного життя і вихід яких дає можливість для формування нової, ідеологічно альтернативної до попередньої коаліції (прикладом чого є згадувані вільні демократи і зелені у Німеччині)⁹.

До другорядних критеріїв, що дають підстави типологізувати парламентські коаліції, можна віднести:

а) дату створення: передвиборча, післявиборча. У деяких випадках переговори щодо коаліції починаються ще до виборів, але, як правило, вона утворюється після виборів, коли відома точна кількість місць, отриманих кожною партією;

б) ступінь формалізації: формальна (в основі якої лежить відповідна коаліційна угода), або неформальна (фактична підтримка ініціатив уряду більшістю депутатів у законодавчому органі);

в) мета створення: комплексна або для вирішення однієї проблеми. Голосування у багатопартійному парламенті Франції часів Четвертої республіки завжди включало створення тимчасової більшості депутатів, які погоджувалися лише проголосувати за конкретний законопроект. Незважаючи на двопартійну систему, аналогічна ситуація є типовою для голосувань у Конгресі США;

г) термін існування: короткотривала, повна (від виборів до виборів), довготривала (існує протягом кількох виборчих циклів).

Запропонована нами типологізація парламентських коаліцій не претендує на вичерпність та повноту, але дає змогу краще зрозуміти її природу, особливості формування та вплив на державну політику.

1. *Riker W.* The theory of political coalitions / Riker W. – New Haven : Yale University Press, 1962. – 300 p. 2. *Gamson W.* A Theory of coalition formation / W. Gamson // *American Sociological Review.* – 1961. – Vol. 26. – P. 373-382. 3. *Austen-Smith D.* Elections, coalitions, and legislative outcomes / D. Austen-Smith, J. Banks // *American Political Science Review.* – 1988. – Vol. 82. – P. 408. 4. *Baron D.* Bargaining in legislatures / D. Baron, J. Ferejohn // *American Political Science Review.* – 1989. – Vol. 83. – P. 1205. 5. *Axelrod P.* Conflict of interest / Axelrod P. – Chicago, 1970. – P. 165-187. 6. *Laver M.* Multiparty government: The politics of coalition in Europe / M. Laver, N. Schofield. – Ann Arbor : University of Michigan Press, 1998. – С. 11. 7. *De Swaan A.* Coalition theories and government formation / De Swaan A. – Amsterdam : Elsevier, 1973. – 376 p. 8. *Strom K.* Constraints on cabinet formation in parliamentary democracies / K. Strom, W. Muller, D. Smith // *Annual Review of Political Science.* – 2010. – Vol. 13. – P. 521. 9. *Remy D.* The pivotal party. Definition and measurement / D. Remy // *European Journal of Political Research.* – 1975. – Vol. 3. – P. 295-298.